

Відгук

офіційного опонента - доктора філософських наук, професора

Пальчинської Мар'яни Вікторівни

на дисертацію Атаманюк Зої Миколаївни

«Соціально-філософські основи свободи як фактора соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Актуальність обраної теми дослідження.

Тема кваліфікаційної роботи є дуже актуальною як в контексті екзистенції особистості, так і в контексті тих трансформації, яким підпорядковується сучасне суспільство.

Коли ми звертаємося до буття особистості, бачимо, що свобода є однією із найважливіших цінностей особистості, невід'ємною складовою реалізації її потенціалу. Розкриття сутності існування людини реалізується саме через поняття «свобода», оскільки вона є найвищою цінністю, глибинним природним прагненням людини, запорукою насиченого інтелектуального, духовного і соціального життя. Це є дуже важливим для розвитку сучасного українського суспільства.

Слід зазначити, що увага до проблеми свободи як фактору соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства обумовлена не тільки теоретичними інтересами, а й завданнями практичного характеру. Соціальна трансформація описує процес універсального розвитку якості соціальних систем і закони його структурної організації. У проблемному полі трансформаційних процесів виокремлюються системні стани локальних спільнот, які перебувають у процесі змін й визначається характер, послідовність і закономірність самого процесу соціальної трансформації. Складність і суперечливість свободи у контексті соціально-філософського

аналізу, її здатність до трансформацій під впливом соціокультурних чинників також зумовили необхідність даного дослідження.

Аналізуючи сучасне суспільство слід зазначити, що в умовах глобальних трансформацій ключовою стає проблема особистісного самовизначення і самоствердження. Саме тому соціально-філософські основи свободи як фактору соціокультурних трансформацій дозволяє більш детально проаналізувати стан сучасного суспільства, а також стан особистості, доступну їй соціально детерміновану форму свідомості, яка визначає її соціальність. Таким чином, свобода як фактор соціокультурних трансформацій окреслює обрій соціального простору залежно від рівня розвитку людини і суспільства.

З огляду на вищезазначене, обрана тема дисертації є актуальною як у теоретичній, так і у практичній площині. Отже, в дисертації Атаманюк З.М., досліджено актуальну наукову проблему репрезентації свободи у соціально-філософському дискурсі в контексті соціокультурної реальності, виявлення системних протиріч у її проявах, що має принципове значення для мультикультурного суспільства.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз наукових положень дає можливість говорити про те, що зміст кваліфікаційної праці відповідає проблематиці дослідження, яка була заявлена. Для забезпечення досягнення обраної мети у роботі вдало та поступово були вирішені поставлені завдання. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у дисертації, підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження.

У вступі окреслено мету й завдання роботи, визначено об'єкт і предмет, доречно сформульовано методи дослідження, вказано на його значення й апробацію. Слід відмітити чітке визначення об'єкта та предмета дослідження, що дозволило дисертантці сформулювати цілісну наукову проблему, обґрунтовано довести власні ідеї та пропозиції. Структура дисертації є логічною та виваженою, вона містить усі необхідні складові та підпорядкована досягненню поставленої мети.

У своїй дисертації Атаманюк Зоя Миколаївна має на меті обґрунтування соціально-філософських засад свободи в контексті соціокультурних трансформацій у сучасному українському суспільстві. Реалізуючи цю мету, авторка проаналізувала науково-теоретичні філософські та міждисциплінарні розвідки, що дало змогу з'ясувати сутність свободи як соціально-філософської категорії; дослідити зв'язок між свободою як науковим поняттям і свободою як соціокультурним феноменом; експлікувати поняття «свобода» та «соціокультурна трансформація» в контексті соціально-філософського дослідження свободи як фактору соціокультурних трансформацій.

Авторка розглянула положення, що свобода особистості проявляє себе у таких феноменах, як ідентичність та толерантність; через звернення до їх онтологічних коренів виявлено зв'язок з таким феноменом, як глобалізація. Дисертантка запропонувала дефініцію поняття «соціокультурна трансформація», яка уявляється як динамічний іманентний процес змін у суспільстві, які є наслідком зіткнення старого і нового; їх результатом є утворення нової соціокультурної реальності.

В дисертації знайшло подальший розвиток твердження про те, що процеси глобалізації призвели до наступних результатів (дисбаланс розвитку економіки різних регіонів; комерціалізація всіх сфер життя; глобалізація ринку робочої сили; погіршення екологічної ситуації на планеті; посилення розриву між багатими й бідними (людьми та країнами); безконтрольність діяльності міжнародних фінансових структур щодо керівництва держав, чії громадяни входять у ці структури; соціальне розшарування, що стало причиною напруги, що зростає, не тільки між представниками різних соціальних груп в одній країні, але також між країнами; деградація культури та падіння рівня духовного життя суспільства).

В дисертаційному дослідженні вивчено основні підходів до дослідження феномена свободи в сучасних філософських ученнях і доведено, що ціннісна складова є базовою при розгляді свободи людського існування в сучасному суспільстві. Дисертантка виявила тлумачення соціокультурно-орієнтованого аспекту філософської парадигми освіти в світлі постнекласичної науки, що

базується на визнанні факту альтернативності, мінливості, різноманітності розвитку, врахуванні екзистенційних та культурних умов зародження нового типу цивілізації, що в сучасній освіті створює умови для реалізації одного з засадничих її принципів – принципу світоглядного і культурного самовизначення особистості.

Дисертанткою з'ясовано розуміння поняття свободи в національному контексті, зокрема в поглядах Г. Сковороди, зводиться у своїй більшості значень до особистої духовної свободи людини; передбачає можливість вибору способу діяльності, соціального статусу й соціальних функцій, дій, вчинків, поведінки, загалом своєї долі. Також з'ясовано сутність свободи як фундаментальної цінності для особистості. В сучасному світі в рамках появи нових можливостей для вільних дій, зростає актуальність проблеми підготовленості людей до свободи. Атаманюк З.М. уточнила специфіку феномена духовної свободи особистості, її суб'єктивно-ідеальний світ, який присутній в різних культурних сферах, проникаючи в політику (у вигляді політичної волі), в мистецтво (в формі художньої творчості), в мораль (як свобода вибору і підстава морального вдосконалення особистості).

Слід зазначити, що авторкою проаналізовано досить значний спектр наукової літератури. В контексті теми наукового напрямку кваліфікаційної праці слід зазначити В. Андрущенко, О. Апеля, Д. Белла, І. Берліна, Є. Борінштейна, В. Бакирова, І. Бичко, І. Бех, К.-А. Веллмера, Ю. Габермаса, Х. Г. Гадамера, М. Гайдегера, Ф.А. Гаєска, А. Гелнера, Б. Грушина, Г. Йонаса, Дж. Кемпбелла, С. Кримського, О. Лісеєнко, Р.Г. Лотце, Н. Лумана, Е. Левінаса, М. Михальченко, К. Новікова, Л. Ніколаєва, В. Паркіна, Дж. Раза, Б. Рассела, П. Рікера, Дж. Ролса, Л. Фр. Г. Свендсена, О. Тоффлера, В. Франкла, З. Фрейда, М. Френча, Е. Фромма, М. Фуко, Дж. Шарпа, А. Швейцера. Потрібно зазначити, що аргументація власних позицій автора теоретичними положеннями, які отримали висвітлення у роботах вищезазначених науковців, свідчить про високий науковий рівень здійснюваного наукового дослідження.

При написанні дисертації були проаналізовані праці науковців не лише з галузі філософії, а й соціології, психології, культурології, релігієзнавства тощо.

Звертає на себе увагу намагання здобувача працювати на різних рівнях наукового дослідження - від фундаментального (доктринального) до науково-прикладного. Кількість та якість використаних джерел, докладність їх аналізу, створює передумови для забезпечення достатнього рівня достовірності та обґрунтованості дисертаційної роботи.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Дисертанткою сформульовано висновки та пропозиції, що мають безумовну наукову новизну. Вони є теоретично обґрунтованими, що забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання. Використання окремих методів дозволило дослідити предмет дослідження в його ретроспективі, сформулювати та поглибити понятійний апарат, що використовується в дисертації, з'ясувати систему та структуру явища, що досліджується.

Насамперед, наукова новизна роботи полягає у тому, що дисертація є одним із перших доктринальних досліджень, у якому комплексно, із використанням сучасних методів пізнання та урахуванням здобутків сучасної науки представлена категорія свободи як ключовий фактор, що сприяє соціокультурним трансформаціям суспільства і впливає на динаміку його розвитку, проявлений у соціальній, політичній, матеріальній та духовній сферах суспільного буття.

Авторкою вперше теоретично обґрунтовано і практично використано нові підходи до концептуального аналізу свободи у соціокультурній площині, що дозволило провести синтез концепцій свободи в соціально-філософському аспекті та верифікувати конкретні ієрархічні рівні й сфери прояву, з розкриттям сутності, сенсу, специфіки, соціальної спрямованості та внутрішньої детермінації свободи в сучасному суспільстві.

Безумовним здобутком дисертації є теоретичне обґрунтування й практичне використання нових підходів до концептуального аналізу свободи у соціокультурній площині. У результаті проведеного дослідження є змога верифікувати конкретні ієрархічні рівні й сфери прояву, з розкриттям сутності,

сенсу, специфіки, соціальної спрямованості та внутрішньої детермінації свободи в сучасному суспільстві. До цього часу відповідні питання лише фрагментарно досліджувалися на доктринальному рівні та без оцінки їх подальшої можливості реалізації у практично-прикладній діяльності.

Цілком слушним видається акцент, зроблений дисертанткою на еволюції поняття свободи від епістемологічного аналізу до осмислення свободи як духовно-моральної категорії та як соціокультурного явища, в якому детермінація волі посилює роль суб'єктивного, морального начала в процесі діяльності людини.

Новою та цікавою видається позиція автора щодо реактуалізації глобалізацією як процесом, притаманним сучасному суспільству, розриву між економічною та культурною моделями розвитку різних суспільних систем, що змінює цінність значення фактору свободи та спричиняє поширення європейських ідеалів свободи.

До здобутків дисертанта слід також віднести твердження про те, що глобалізація реактуалізує розрив між економічною та культурною моделями розвитку різних суспільних систем, що змінює цінність значення фактору свободи та спричиняє поширення європейських ідеалів свободи.

Відповідають вимогам щодо наукової новизни положення, винесені на захист. Наукові положення викладені несуперечливо з урахуванням ступеню їхньої новизни (стор. 36-38 дисертації). Стиль викладення положень дозволяє усвідомити їх зміст і новизну у порівнянні з науковими положеннями, сформульованими іншими авторами, які працюють за даною науковою проблематикою. Відзначаючи позитивні сторони дисертаційного дослідження, слід наголосити, що наукові висновки є важливими як для науки, так і для практики.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів у дисертаційному дослідженні Атаманюк Зої Миколаївни полягає у тому, що деякі положення та висновки дисертації розширюють простір для подальшого теоретичного дослідження свободи і її особливостей у сучасній Україні та

можуть бути використані при вивченні проблем розвитку сучасного суспільства у гуманітарній галузі знань, сприяти формуванню нових підходів та категорій у соціальній філософії, реалізовувати основні напрямки в дослідженні свободи, підкреслено залежність розуміння свободи від рівня духовного розвитку суспільства.

Основні положення та висновки роботи допомагають простежити тенденції розвитку уявлень про свободу на сучасному етапі, виявити особливості самовизначення людини в умовах трансформації суспільства, а також при підготовці загальних та спеціальних курсів у закладах вищої та фахової передвищої освіти, складанні підручників, монографій та навчальних посібників, в яких розглядаються соціально-філософські аспекти відтворення сучасного суспільства та його базових структурних елементів.

Матеріали дисертації будуть доречними при розробці навчально-методичного забезпечення з таких освітніх компонент, як «Філософія», «Соціальна філософія», «Філософська антропологія», «Теорія та історія соціокультурних трансформацій», «Культурологія».

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Основні результати кваліфікаційної роботи наведені у 106 публікаціях. Серед них: 1 одноосібна монографія, 4 монографії колективні, 20 статей у фахових виданнях, зареєстрованих МОН України (2 у співавторстві), 5 статей у наукометричних міжнародних виданнях за фахом (1 у співавторстві), 76 – тези і матеріали конференцій. У спільних публікаціях внесок авторів є паритетним.

Дисертація є самостійною науковою працею, де висвітлені власні розробки та ідеї авторки. Робота містить теоретичні та методичні положення, а також висновки, сформульовані власне дисертанткою. Використані в дисертації ідеї, положення та концепції інших авторів мають відповідні посилання і застосовувалися лише для посилення аргументації та підкріплення власних ідей. Опубліковані праці Атаманюк З.М. у наукових фахових виданнях засвідчують повноту викладу основних результатів дисертації.

Оцінка змісту дисертації

Структура дисертації зумовлена її метою та завданнями, об'єктом та предметом дослідження, визначеними дисертантом у процесі науково-теоретичної розробки обраної теми. Робота складається зі вступу, п'яти розділів (поділених на 16 підрозділів), висновків, списку використаних джерел. Обсяг роботи 357 сторінок, список використаних джерел нараховує 472 найменування. Структура повністю відповідає поставленим цілям і завданням і дозволяє здобувачеві всебічно розкрити предмет дослідження, а опоненту – простежити творчий задум автора, краще зрозуміти логіку представленого дослідження та послідовність запропонованих аргументів. Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушень вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей, дотримано вимоги норм законодавства про авторське право. При прочитанні тексту дисертації Атаманюк Зої Миколаївни не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи актуальність кваліфікаційної роботи, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність висновків, високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити певні зауваження щодо окремих дискусійних і полемічних запитань.

1. У першому розділі авторка проаналізувала свободу як одну із центральних категорій соціальної філософії та розглянула прояви свободи у соціокультурній реальності сучасного українського суспільства (с.46, далі за текстом). Застосування історико-філософського методу при роботі над розділом дозволило дослідити зв'язок між свободою як науковим поняттям і як соціокультурним феноменом, але при цьому не достатньо уваги приділено накопиченим класифікаціям свободи в історико-філософському контексті.

2. Дисертантка використовує у другому розділі роботи поняття у «свободна людина» (с. 149, далі за текстом; с.200, далі за текстом) і майже не торкається проблеми розмежування його з поняттям «вільна людина».

3. Також у другому розділі роботи дисертантка тлумачить глобалізацію як новий етап світового розвитку, що якісно відрізняється від

попередніх історичних формацій і характеризується різким прискоренням темпів інтернаціоналізації усіх сфер суспільного життя й виведенням їх на новий якісний рівень (с.173-177). Хотілося б докладніше почути про таку характеристику процесу глобалізації як екстраполяція ліберально-демократичних цінностей.

4. Слід зазначити переобтяженість цитатами в деяких підрозділах (5.2 та 3.1). Також звертає на себе увагу нерівномірний розподіл обсягів підрозділів. Так, підрозділи першого і другого розділів значно більші, ніж підрозділи у четвертому і п'ятому розділах.

Водночас, зазначені зауваження суттєво не знижують загальну позитивну оцінку відповідного дисертаційного дослідження. Авторка зробила великий обсяг роботи, проаналізувавши значний теоретичний матеріал і надавши вичерпну та всебічну характеристику сутності свободи як ключовому факторові, що сприяє соціокультурним трансформаціям сучасного українського суспільства. Дане дослідження свідчить про ерудицію автора та ґрунтовне знання соціально-філософських проблем, сучасних проблем українського суспільства.

Загальний висновок та оцінка дисертації

Дисертаційна робота Атаманюк Зої Миколаївни «Соціально-філософські основи свободи як фактора соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства» є самостійним, завершеним науковим дослідженням. Актуальність обраної теми дослідження, обґрунтованість наукових положень, сформульованих у дисертації, достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях свідчать про глибоку наукову освіченість автора, високий рівень підготовленості дослідження.

В цілому, за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною у постановці та розв'язанні проблем, тематичною спрямованістю, методологічним інструментарієм і отриманими висновками та рекомендаціями кваліфікаційна робота «Соціально-філософські основи свободи як фактора соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства» та автореферат до неї відповідає вимогам п. 10, 13 Постанови Кабінету Міністрів

України від 24 липня 2013 року № 567 зі змінами «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» та Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» № 40 від 12 січня 2017 року. В силу зазначеного авторка дисертації Зоя Миколаївна Атаманюк заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

завідувачка кафедри філософії,

психології та педагогіки

Державного університету інтелектуальних

технологій і зв'язку

доктор філософських наук, професор

Мар'яна ПАЛЬЧИНСЬКА

Підпис завіряючий
СЕКРЕТАР

Склярчук А. В.